

14029

հրատարակող «ԱՐՆԻ»-ի

թիվ 2

ՊԱՐԶ ԽՕՍՔԵՐ ՀԱՅ  
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

ԳՐԵՑ

ՀՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴ

ՏԳԱՐԱՆ, ՈՒՆԱԳ-ՄԵՍՐՈՂ ԴԱՆԻՐԷ

1935

323.1(44 925) 157

Ե - 95

323.1(47.925)

Ե-95

15 JAN 2010

26 SEP 2006

Մասնագետ «ԱՐՆԻ»-ի

թիւ 2

# ՊԱՐԶ ԽՕՍՔԵՐ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

ԳՐԵՑ

ՀՐԱՋ ԵՐՈՒԱՆԴ

(Այս գրքիկին բաժանակապիւնը իբրեւ  
խմբագրական յօդուածաշարի հրատարակուած է  
«ԱՐՆԻ»-ի 28 Յունիս — 3 Յուլիս 933 թիւերուն մէջ)



ՏՊԱՐԱՆ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ԴԱՀԻՐԷ

1933

20904



11.04.2013

17029

## Պարզ խօսքեր հայ ժողովուրդին

### ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Դաստիարակի դերը հայրի տանը մեզի, բայց փոխառեն պրտի պատկերացնենք մեր ժողովուրդը, որ հուզեր տղու տեղ դրուել, որ յոգնած, ճանձրացած է իր ինքնասիրութեան անպէտք գգուանքներէն և որ կ'ուզէ, որ իր դատողութեան ուղղուի խօսքը, և ոչ թէ իր դիւրագրգիռ ու դիւրախօս զգայնութեան:

Մեկնելով այս պատկերացումէն, վեր կ'առնենք այն քանի մը հարցերը, որ երկոտամեակ մը տարիներէ ի վեր կը փոթորկեն հայ գաղութները, «գաւաթ մը ջուրի մէջ փոթորիկ»ի ողբերգականութեամբ և զաւեշտականութեամբ:

Արդ հարցերն են.

- Հայրենիք եւ հայրենասիրութիւն
- Պետութիւն եւ կառավարութիւն
- Անկախութիւն եւ դրօշակ
- Յաղթութիւն եւ պարտութիւն

Ասանցմէ իւրաքանչիւրը ունի մտթեմադիքական ճշմարտութեան վերածուած սահմանադրութիւններ, որոնք տեղ, պատճառ չեն ձգեր վէճի և տարակարծութեան: Պէտք է միայն տրամադրել որ վէճ և տարակարծութիւն գոյութիւն ունին:

Առնենք առաջինը: Հայրենիքի գաղափարը ծնունդ առած է բանաւորութեան և զգայականութեան պա-



հանջներէն և կ'ապրի գոհացում տալու համար մաքին և զգացումներուն:

Ամէնէն զօրաւոր ձգտումը անհատին և հաւաքակա-  
նութեան մէջ՝ բնորոշութիւն է ինքնատիպ արժէքներով  
և սեփականութեամբ: Այդ ձգտումն է զարգացման  
գլխաւոր աղբիւրը, միաքչ անոր առաջին գործիքը և  
սիրտը հրահրիչ զօրութիւնը մաքի աշխատութիւննե-  
րուն և վայելողը՝ անոնց լարիքներուն:

Արժէքաւորութիւն և անպծագործելու այդ հրայրքը  
և անշիջելի ու անսահման երջանկութեան հատու-  
թութիւնը հայրենիքի գաղափարը կը գործնեն միշտ  
թաւմ, միշտ կենսամարտի և հայրենասիրութիւնը  
բնական ու բարձր զգացում մը, ամէն մարդու հա-  
մար:

Այս ճշմարտութեան ոյժովն է որ առանց հայրենիքի  
և հետեւաբար առանց հայրենասիրութեան մարդը ճանչ-  
ցում է ամէնէն դժբաղդը բոլոր մարդերուն մէջ,  
որհամարում մակարոյժը՝ մարդկութեան մարմնին  
վրայ:

Այդ նոյն ճշմարտութեան ոյժովն է, որ ամերիկացի  
հայրենասէրը գոչում է. **My Country right or wrong.**  
— «Իմ հայրենիքս, ան ըլլայ արդար թէ անիրաւ»:

Եւ հայրենասիրութեան միակ փորձաքարը այդ է.  
Դուքսի աւստրիին դէմ պիտի սիրես քու հայրենիքդ,  
պիտի պաշտպանես զոյն, պիտի կատարես պարտակա-  
նութիւններդ, պիտի օգնես իրեն գործնականապէս,  
եթէ ան ըլլայ ամէնէն յետինը աշխարհի մէջ, ամէնէն  
առարկելին և նոյնիսկ դժոխայինը՝ ամբողջ աշխար-  
հին մէջ: Ապասել որ հայրենիքը ըլլայ այն որ դուն  
կը բաղանս, ու յետոյ սիրես զայն, հայրենասիրութիւն  
չէ:

Ներսի ճակատին վրայ անշուշտ քու իրաւունքդ է  
աշխատիլ որ ան ըլլայ, ինչպէս դուն կը բաղանս, բայց

այդ ուրիշ պատմութիւն է. հայրենասիրութիւնը նախ  
պիտի ապացուցուի առաջին ու հիմնական սահմանա-  
րութով:

Հարցումը դրւած է պարզ ու յստակ, հոյ մարդ,  
և երկու պատասխան չընդունիր այդ հարցումը: Քննէ  
խիղճդ անոր վրայ ձգելով պատուութեանդ լուսարձա-  
կը և տես թէ կը սիրե՞ս հայրենիքդ, ինչպէս այդ ա-  
մերիկացի հայրենասէրը բանաձեւած է, կը պաշտպա-  
նես զոյն, կ'օգնե՞ս անոր, երբ նոյնիսկ ան չի համա-  
պատասխանէ քու բողձանքներուդ, քու պատկերա-  
ցումներուդ:

Եւ պատասխանը դուն քեզ համար տալէ առաջ յիշէ,  
թէ վերապահութիւն և ձեռնպահութիւն հայրենիքին  
հանդէպ՝ որովհետեւ քու բողձացածդ չէ, առաջին քայլն  
է դէպի «առանց հայրենիքի մարդ»-ու կղկղի վիճակը,  
իսկ այդ հայրենիքին դէմ գործել թշնամութեամբ, ո-  
րովհետեւ քու բողձացածդ չէ, հայրենասիրութեան  
բարձունքէն թաւայ գլոր անկում մըն է անդունդի մը  
մէջ, որուն համար բոլոր լեզուները մէկ բառ ունին —  
դաւաճանութիւն:

Յիշէ մէկ բան եւս, հարցը քեզ համար այն չէ այլ-  
եւս թէ «հայրենիքը սիրելու ես», — մանկութեանդ  
չըմանը շատանց անցած է — այլ թէ հայրենիքը ինչպէս  
սիրելու ես:

Լսեցիր հիմա հայրենիքի և հայրենասիրութեան սահ-  
մանումը՝ իր բոլոր կողմերովը, հոյ մարդ, պատաս-  
խանը սուր դուն քեզ համար:

Ձգելէ առաջ այս նիւթը, պէտք է աւելցնել խորհր-  
դածութիւն մը, որ արագրուած հայրենասիրութեան  
յատուկ է: Հայրենիք և հայրենասիրութիւն չեն կրցած  
արգիլել որ գոյութիւն չունենայ երկրորդ հայրենիքի  
գաղափարն ու իրականութիւնը, երբեմն կամուսնա-  
պէս, անասական ստիպումով կամ արկածախնդրու-



թեամբ, երբեմն բռնադատութի ձեւով և քաղաքական պատճառներով:

Մարդկային բանաւորութեան և պարտականութեան հարց է հաշտեցնել և ներդաշնակել առաջին և երկրորդ հայրենիքներու գաղափարները: Մարդ չի կրնար անգի մը մէջ, ուր թերեւս իր սմբողջ կեանքը պիտի անցնէ, սարիւղ իրաւագուրկ, խորթ, օտար, կամ ժամանակաւոր հիւրի նման: Ամէնէն մեծ անարդարութիւնն է որ մարդ կրնայ հասցնել ինքզինքին, այդ անասի դիրքի մը դատապարտուելով ինքնաբերաբար:

Դուրս գալ այդ գիրքէն՝ ոչ պահաւոր է, ոչ ալ արդարացում, որ զոհուի առաջին հայրենիքի գաղափարը: Երբ պատերազմէն վերջ Պաղեստինի մէջ հրէական Ազգային Տուն կամ պետութիւն ստեղծելու շարժումը ծնունդ առաւ, երեւոյն եկաւ թէ ինչպէս իբր ամերիկացի, իբր անգլիացի կամ գերմանացի այդ երկիրներու պետական, հասարակական ամենաբարձր գիրքերու հասած հրեաներ հոգեւին և ճակատաբաց նուիրուեցան այդ շարժումին: Դժուարութիւն չկար երկու գաղափարները ներդաշնակելու և հաշտեցնելու համար:

Եւ մարդկային ու բնական օրէնք մը պէտք է նկատել տարիկա, առանց որուն անտխորտ ու կաշկանդուած ճակատագիր մը բաժին պիտի հանուէր շտաբերու: «Տեղափոխութիւն»ը յատուկ չէ մէկ ազգի պատկանողներուն համար. ամէն երկիր գիտէ թէ իրմէ մաս մը մարդիկ կրնան իրենց բաղդը փնտռել տեւականօրէն ուրիշ երկրի մէջ և ամէնուն շահն է որ ընդհանուր ու լայնախոհ օրէնք մը գործէ ամէնուն համար:

Այս մեկնութիւնով հասկնալի է, թէ երբ աշխարհի մէջ ոչ մէկ պետութիւն կ'ախորժի որ իր մէջ ապրող օտարականները մնան խորթ, անհողորդ, անտարբեր իր հաստատութիւններուն, իր շահերուն հանդէպ, ոչ մէկ պետութիւն նոյն տան կը պահանջէ որ երկրորդ հայ-

րենիքին հանդէպ հաւաստութեան գինն ըլլայ առաջին հայրենիքին ուրացումը: Ընդհակառակը:

Ու գիտական ճշմարտութիւն մը կայ տարր մէջ: Երկրորդ հայրենիքի սէրը պէտք է յառաջանայ բուն հայրենասիրութեան խժոքէն. երբ գոյութիւն չունի այդ խմբը, այդ երկրորդ հայրենասիրութիւնը կեղծ է, չանդիսական է և այնքան հոկոժէտ դիւրաւ ուրացումի, որքան առաջին հայրենիքի ուրացումն է: Այսպէս կը տրամաբանեն աշխարհի ամէն կողմը և այսպէս կը կշռեն ուղղամտութիւնն ու անկեղծութիւնը երկրորդ հայրենիքի սիրոյն:

Երկու հայրենասիրութիւններու այս հաշտեցումն ու ներդաշնակումը ոչ մէկ ժողովուրդին համար թերեւս այնքան անհրաժեշտ են, որքան ժողովուրդին համար Անհատներու սոհմանէն անցած՝ աշխարհի ամէն կողմը ցրւած խոշոր զանգւածներու հարց գործած է այլեւս, ինչպէս անցած է «Ժամանակագոր հիւր»ի սոհմանէն, աններկի գործնելիւ իր հանդէպ թեթեւ, զգացական ու նախնական վերաբերումը:

Պարզ խօսքով՝ հայ մարդու առաջին հայրենասիրութեան թանկագին զօնից ու լրացուցիչ է երկրորդ հայրենիքի սէրը. այս լրջութեամբ պէտք է վեր առնուի և ճշդութիւն իր հանդէպ վերաբերումը, առանց ազդուելու վախկոտութեան և դատաւորութեան վերագրումներէ և գայթակղած զգացումներէ, որ խռովանաւորութիւնը պիտի փորձէր հրապարակ բերել:

Վախկոտութիւնը, դատաւորութիւնը քաղաքական ու քաղաքացիական այս ուղիղ ու համարձակ գիրքին մէջ պէտք չէ փնտռել, այլ այն գիրքին մէջ, ուր պիտի փորձուէր քննարկել, դարսասանքին և սարկական ծառայութեան չնորհիւ առանձնաշնորհումներ ձեռք բերելի փնտ հայրենասիրութեան լայն ու հիմնական սահմանաւորման:

Մասով այս բոլորին մասին, հայ մարդ, յաջորդ նիւթին անցնելէ առաջ:



## ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Պետութիւնը տնկատնայութեան ծնունդ տալով և սահմանադրութիւնով մը ձեւակերպուած մնայուն ու էական հիմնարկութիւնն է, որուն առաջին տարրերն են ժողովուրդն ու հողը և յատկանիշը՝ ազատութիւնը:

Առաջին, անհրաժեշտ տարր է ժողովուրդը, որ աւերք վճարելով և զինուորագրուելով հնարաւոր կը դարձնէ պետութեան գոյութիւնը: Անհրաժեշտ տարր է հողը, որ ազրեցնելու իր ընդունակութիւններով հնարաւորութիւն կուտայ ժողովուրդին կատարելու իր այդ երկու էական պարտականութիւնները:

Ժողովուրդը և հող կարելի է կոչել մէկ ու անբաժանելիութիւն և անբաժանօրէն ձուլուած պետութեան մէջ:

Կարելի է և երեւակայել պետութիւնը առանց ժողովուրդի և առանց հողի:

Կառավարութիւնը պետութեան ժամանակաւոր փոխանորդութիւնն է, որ իրաւունք ու իրաւասութիւն կ'ստանայ զծնած սահմաններու մէջ կիրարկելու պետութեան իշխանութիւնն ու հեղինակութիւնը և կատարելու անոր պարտականութիւնները:

Կը պատահի, որ այդ ժամանակաւոր փոխանորդութիւնը չփոթուի փոխանորդեալին հետ: «Պետութիւնը ես եմ» ըսած են միապետներ, ինչով այդ չփոթութեան մէջ: Նոյնիմաստ արտայայտութիւն ունեցած են յեղափոխութեան ուժով կառավարութեան անդամներ, ինչով նոյն չփոթութեան մէջ:

Պատմութիւնը, իր ընթացքին մէջ, միշտ կատարած է չփոթութեան հարթի իր դերը: Տապալուեր են փոխանորդները, անոնց տեղ եկեր են ուրիշ փոխանորդներ, բայց մնացեր է տեւական ու անստան,

փոխանորդեալը, կտակելով իր տաւը յենտարաններուն, ժողովուրդին և հողին:

Այդ փոխանորդները տապալուեր են բռնութիւնով, երբ ուղիւր են բռնութիւնով պահել և յուրեմանել իրենց փոխանորդութիւնը, տապալուեր են խաղաղ ու օրինական ճամբով, երբ յարգուեր են պետութեան և կառավարութեան սահմանադիրը և բռնադատուած և սանձաւորութիւն չեն փորձուած փոխանորդեալին իրաւասութիւններէն ներս:

Պատմական այս հարթումը տեղի կ'ունենայ առհասարակ պատմելու համար կառավարական ապականութիւնը, աղիկարութիւնը, ձախտանքները եւ տեղի կ'ունենայ նոյնպէս պայմաններու մէջ, որոնք ամբողջութեամբ չեն ինտր այդ կանոնին տակ և կը ներկայայեն բացառիկ ազգակներու և զէպքերու ազգեցութիւնը:

Այդ վերջին դասին պէտք է դիմել բացատրելու և ըմբանելու համար պետութեան և կառավարութեան փոխ-յարաբերութեան հարցը՝ 1918ին սկսած մեր քաղաքան վերածնունդին մէջ:

Այդ վերածնունդի երրորդ տարին, 1920ի աշունը, բիրտ և անդութ ձեւով սա հարցը դրուած էր. Հայ պետութեան այդ օրանի փոխանորդի վիճակի՞ եր կասաւելու իր փոխանորդի պարսկականութիւններ. որոնց ամենաազնաւորն է ժողովուրդին եւ հողի պաշտպանութիւնը:

Չմաննք շատ յեղեղուած մանրամասնութիւններու մեջ երեւան բերելու համար թէ այդ կառավարութիւնը շարժած էր առաջին օրէն այն ձեւով որ ի վիճակի ըլլար այդ պարտականութիւնը կատարելու: Փաստը թէ պարտութիւնը կայ, և նոյնիսկ փաստերը, որ այդ կառավարութիւնէն հայկայթութեանց յայց տալու համար թէ իր դէմ յցուած էին բազմազան ու անյաղթելի



թշնամութիւններ, անպատասխանելի ասորցոյց են, թէ .

Այդ կառավարութիւնը ի վիճակի չէր հայ պետութեան փոխանորդութիւնը կստանալու:

Եւ ասոր տրամադրանքներն կը հետաքննուէին, թէ .

Հայ պետութիւնը որուն առաջին գործն ու պարտականութիւնն է իր ժողովուրդն ու սահմանները պաշտպանել, պէ՛տ էր ունենալ փոխանորդ մը, որ ի վիճակի ըլլար այդ պարտականութիւնը ստանձնելու:

Կը տեսնուէր, թէ չենք գործածելու անյարմար կամ ուրիշ որակականներ, որոնք գոյութեան իրաւունք ունենան իսկ, դուրս կը մնան այս շարքի նպատակէն, որ վէճ բանալ չէ: Կը գործածենք « ի վիճակի չէր » բացատրութիւնը, որ վեր է ամէն վէճէ, քանի որ մենք ունինք անհրաժեշտ իրողութիւնը, — երբ այդ կառավարութիւնը ի վիճակի ըլլար կը մնար ու կը շարունակէր իր գոյութիւնը:

Եւ ի վիճակի ըլլալ, կը նշանակէ, թշնամութիւններու, դժուարութիւններու յաղթելու զօրութիւն ունենալ, որովհետեւ աշխարհի մէջ չկայ այդ տեսակ բան, որ թշնամութիւններ և դժուարութիւններ կամաւորապէս դադարին գոյութիւն ունենալէ և թոյլ տան որ ամէն կառավարութիւն « ի վիճակի » ըլլայ դիւրին և անխափան կերպով տանելու իր պարտականութիւնները:

Պետութեան և կառավարութեան փոխ-շարադրութեան հարցը մեր պայմաններուն համար այս բացառիկ և վճռական փորձաքորով ճշդուեցաւ 1920ի ճակատագրական տարին, հարկադրելով մեզ որ ոչ միայն յսակ տեսնենք այդ երկուքին սահմանագծումը եւ պահենք զայն կեանքի մէջ, այլ բացառիկ չափանիւշով մը առնենք հայ պետութեան տարողութիւնը, իբր անկախ միաւորութիւն, իր ռազմական եւ անտեսական ինքնամաքաւորեան սահմանափակումներուն մէջ:

Նոյն ճշդումի տեսակէտէն յաջորդ վճռական — այս

անգամ բոլորովին անհարկի—փորձաքորն եղաւ 1921ի Փետրուարի 24-ը: Կորուսեցաւ իշխանութիւնը տնոց ձեռքէն, որ բռնադրուելի հռչակուած էին: Բայց այս տեղ ու նոյն հարցումը իր անգութ ժանիքները ցցեց,— Հայ պետութեան փոխանորդը ի վիճակի՞ էր, պահելու իր փոխանորդութիւնը, պահելով եւ պաշտպանելով հայ ժողովուրդն ու հայրենիքը:

Տրուած է ասոր ու պատասխանը և արուած անհրաքելի ձեւով:

Ի վիճակի չէր եւ հեռացաւ:

Այս պարագային ու մեր նպատակէն դուրս է կոնգրանել մանրամասնութիւններու վրայ, որոնց մէջ եթէ երեւան կուգան հայ պետութեան նոր փոխանորդին զաւանթութիւններուն և անգթութիւններուն փաստերը, բացատրելու համար փետրուարեան շարժումին հոգեբանական մէկ պատճառը, միւս կողմէ այդ պատճառը կը նսեմանայ, կը չքանայ այն շանթաւորիչ ու անարակելի շարժումով, որ տգտութիւնը կ'ապաւէր այն անկեղծութիւն, որ տգտութեան ժխտումը և հոյսութեան դէմ մահացու թշնամութիւնը միայն ասորմ ու ասացուցում են, այդ միջոցին իսկ դեռ չցամքած արիւնին փատտովը...:

Մեզ համար էականն է անշուշտ գիծը, որ 1920էն ի վեր կ'երկարի և այսօր ու կը հնչեցնէ նոյն հարցումը, նոյն ուժգնութեամբ:

Ո՞վ ի վիճակի է ստանձնելու հայ պետութեան փոխանորդութիւնը մեր պայմաններուն մէջ, ժողովուրդը եւ հողը պաշտպանելու յանձնարարեամբ:

Երէկ, այսօր, կրնանք դէմ ըլլալ Հայաստանի ընկերային դրութեան, անտեսական հայեացքներուն, վարչային դիկտատուրային — ինչպէս գաղափարական անկեղծութեամբ դէմ է Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը, մինչդեռ այդ անկեղծութիւնը աւելի քան



խնդրական է ընկերություն կուսակցութեան մը համար մասնաւորապէս ընկերային և անտեսական հողի վրայ, բայց ամէն ինչ պիտի ստորադասուի այդ հարցումին, Ո՞վ ի վիճակի է:

Յեղատիտութիւն պայթեցնելու ուժը գոյութիւն ունենայ անգամ, դարձեալ այդ հարցումը պէտք է արձագանգէ... Յաշուած յեղափոխութեան ետք նոր փոխանորդը ի վիճակի՞ է պաշտպանելու հողը եւ ժողովուրդը:

Մենք կ'ըսենք այսօր ալ ոչ ոք ի վիճակի է: Զլսեցինք մէկը, որ ըսէր թէ ինք է վիճակի է:

Ո՞ւր կը մնայ այլեւս գոյութեան իրաւունքը վէճին և ժխտումներուն, որ կը շարունակուին հայ պետութեան և կառավարութեան փոխ-յարտերութեան հարցերուն մէջ:

Մեր պայմաններու մէջ որակի, նախասիրութիւններու, և պահանջկոտութեան վրայ միշտ պիտի գերիշխէ — «ո՞վ ի վիճակի է»ն:

Եւ պետութիւն, ժողովուրդ, և մեր բացառիկ համագումարները վճռած են այդ «ո՞վ»ը, որ այսօր կը տանի պետութեան փոխանորդութիւնը, կատարելով անոր երկու ամենազլխաւոր պարտականութիւնները, — սպրեցնել ժողովուրդը և պաշտպանել ժողովուրդն ու հողը:

## ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆ

Անկախութիւնը առողջ բնագիշտութիւն է անհատին համար, ժողովուրդին համար:

«Կախում» վիճակին մէջ եթէ անպայման չներկայանայ գերութեան գաղափարը և ենթակաները վայելեն իսկ հանգիստ, անդարբութիւն և սղատութիւն, ոչ միայն հոգին կ'ունենայ մեծ պարտպնութիւն մը, այլ մարդկային բոլոր արժէքները կը գրկուին անկաշկանդ մշակումի և լիակատար յայտնումի պատահութեան:

Այս ճշմարտութիւնը այնքան պարզ ու անվիճելի է, որ անոր փառաբանութիւնը պիտի նմանէր օգին փառաբանութեան, իբր անհրաժեշտութիւն կեանքի: Մարդիկ չեն կանգնիր և ամէն վայրկեան ներքուքեր օգին այդ բնայթը, նոր գիւտի մը պէս: Պիտի վախնային ծիծաղի աւարկայ դառնալէ:

Մեզ համար, ուրեմն, հարցը այն չէ, թէ անկախութիւնը որքա՞ն լաւ բան է, այլ թէ ինչպէս կ'ստացուի անկախութիւնը եւ ի՞նչպէս կ'ընդունուի անկախութիւնը:

Այստեղ ալ ճշմարտութիւնը դանելու համար երկար ճամբայ կարելու և թափառումներու մասնաւոր պատճառ չկայ. ուժը կ'ստեղծէ անկախութիւնը, յանալս դեպքերու օժանդակութեամբ եւ ուժին խելացի գործածութիւնը կը պահէ անկախութիւնը:

Ճշմարտութեան այս փորձաքարին զարնենք մեր մասնակցից անկախութեան հարցը:

Առանց այլ և այլի պէտք է ընդունինք, թէ անկախութիւնը գիտակցութիւն դարձաւ Մեծ Պատերազմին ներշնչումներուն տակ. տակէ միայն օրեր առաջ նոյն իսկ քաղաքական կուսակցութիւններ ունէինք, որոնց երեւակայութիւնը օսմանեան ամբողջականութեան մէջ



բարենորոգումներ և ինքնորոշման տարտամ իրաւունքներ ձեռք բերելէն և վայելիչէն հետեւ չէր երթար:

Գեաղինը, ուրեմն, սրուն վրայ պիտի յաւաքնարուէր ժիւղաւորութեան և պատրաստութեան երկարատեւ ընթացքը, չէր ունեցած անհրաժեշտ ամբողջ իւնն ու կարծրութիւնը և հարեւածները որ եկան այդ իրողութենէն կարելի չեղաւ վրիպեցնել Պատերազմին մէջ ստացուած ներշնչումներով և գիտակցութիւնով:

Այսպէս է որ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ, ուր իր բնական վերածնունդը պիտի ունենար հայ անկախութիւնը, կարելի չէր եղած հողը և ժողովուրդը պահել մինչեւ զէպքերուն միջամտութիւնն ու օթադակութիւնը:

Եւ այդպէս է, որ Արեւելեան Հայաստանի մէջ պատմական ամենէն բազմաթիւ ու ամենամեծ ընդհանրացումն է, որ նոյնիսկ իր ուժերու սահմանին ու չափին մէջ չէր կսուած ու ճգնած իր անկախութիւնը պահելու համար:

Ասիկա չի նշանակեր, բնական է, թէ հերոսական, անձնուրաց ճիգեր ամբողջութեամբ պակսեցան: Արեւմտեան Հայաստանը արձանագրեց Վանի, Շ. Գարաի-նարի, Ուրֆայի, Սուէիի անձնուրաց ու հերոսական ճիգերը: Արեւելեան Հայաստանը մասնաւորապէս Սարատրապոսն ու Գարաքիլիսէն և երկուքը միասին կամաւորներու շարժումը աշխարհի ամեն կողմերէն փութացող հայ երիտասարդներու անձնագոյնութեամբ:

Իսոյց այդ բոլորը, իբր ուժ, չի ծնան անկախութիւնը և տապանաքորի ճակատագիրը որ բռնին եղաւ Արեւմտեան Հայաստանի քաղաքական յոյսերուն, կը դառնար բռնիք անկախութեան ամբողջական յոյսին, եթէ զէպքերուն օթադակութիւնը չհամներ և փրկէր այդ յոյսը:

Ո՞վ է որ այսօր պիտի յանդգնի վիճիլ և ժխտել, այն իրողութիւնը թէ ուսանց ուսանկան յեղափոխութեան չէր ստեղծուեր Հայաստանը: Շատ խելքի պէտք չկայ տարրական, նոյնիսկ նախնական խելքը կը բաւէ ընդունելու համար, թէ պատերազմին մինչեւ վերջը իր դիրքերը պահող եւ իր դաւանակիցներուն հետ յաղթական դուրս եկող Ռուսաստանը իր մեկ մասնաշաքի հողը չէր զիջեր հայ զէնքին առջեւ, իսկ իր ցանկութիւնները կը քաւածուէին արեւմտեան հողերուն վրայ:

Մասնաւոր իսկ շատ լեզի փաստերը. դեռ նոր հրապարակուեցաւ Կրէյ-Միւլիքօֆ խօսակցութիւնը, ուր յայտնի կ'ըլլայ, թէ ինչպէս խնձորի նման իրարու նըւէր կը տրուէին, յաղթութեան պարագային, բաժնուելու սահմանուած հողերը և Հայաստանը Ռուսիոյ խօստացուած խնձորն էր:

Պատմական այս անժխտելի իրողութիւնը միացած հոգաւոր ճարեւել ճիգերուն և մասնագոյնութեան որ հայ անկախ պիտութեանն եղան, անտուրկելի կը դարձնեն այն եզրակացութիւնը, թէ անկախութիւն ստեղծելու և անկախութիւն պահելու անհրաժեշտ ուժը չունէինք և այդ եզրակացութիւնը մեզ կ'առաջնորդէ ուժի խելացի գործածութեամբ անկախութիւնը պահելու բեզին:

Այս եզրակացութենէն ոստում դէպի գործակցութիւն շատ կարճ քայլ մըն է և առաջին նախադրման ուժի անտեսումին և խելացի գործածութեան:

Անկախութեան գաղափարին ժխտումը չէ հեղհեղ ձեւակերպուող այն ձգտում-հասկացողութիւնը թէ հոն ուր կարելի է վստահում և վստահ անհետացնել և իրականացնել փոխադարձ նպատաւորութիւն կացութիւն մը, պէտք չէ վարանիլ և վախնալ յաւաք բերելէ գործակցութեան դաշինքներ, մինչեւ դաշնակցային դրութիւն:

Զինուած քնացող և զինուած աշխատանքի դացող և մաքսային անանցանելի և թշնամական պատերու ետեւ



դիրք բանող դրացիներ անձնատուր են վտանգում և ենթակայ վտանգի: Ինչո՞ւ չանհատացնել այդ վտանգն ու վտանգը նախ այն տեղերում մէջ, ուր մարդկայնական ընդհանուր զգացումն հասնելէ առաջ, բնական պատճառներ և տղապակող շահեր իրենց ցուցումաբար կ'ուղղեն դէպի սերտ գործակցութիւն:

Այդ պատճառներու ճամբուն վրայ կը գտնուի Հայաստան և այդ իրողութեան ուժով ալ Կովկասեան Դաշնակցութեան գաղափարը հայ քաղաքական մէկ դպրացի յղացումը կամ ջատագովութիւնը չէ: Իսկ այդ գաղափարը ալիք մըն է ալիքներու աւելի ընդարձակ թաւալումի մը մէջ, որ կը տարածուի աւելի լայն տարածութիւններու եւ ուրիշ ժողովուրդներու վրայ:

Ժողովուրդի մը անկախութեան պահպանման հոգը չի տարբերիր անհատի մը անկախութիւնը պահելու հոգերէն: առաւելագոյնը, էականը փրկելու համար մարդ չի վախնար իրաւախոհութենէն, երբ բացարձակը ձեռք բերելու յամառութիւնը ամբողջութիւնը վտանգելու և կորսնցնելու արկածախնդրութեան պէս կը ներկայանայ:

Նոյնն է ազգային անկախութիւնը պահելու հարցին մէջ. պէտք չէ վախնալ իրաւախոհութենէն, գործակցութենէն, դաշնակցային դրութենէն, որոնց մէջ փոխադարձ զիջողութիւններու գաղափարը կայ, որոնց մէջ է, սակայն, էականը փրկելու երաշխաւորութիւնը:

Ինչպէս առողջ բնագոյ, առողջ գիտակցութիւն է անկախութիւնը, այնպէս ալ քաղաքական առողջ սկզբունք է անոր շուրջ յամող վտանգումներն ու վտանգները իրենց նուազագոյնին և անխուսափելիին վերածելու ճիգը:

Եւ Հայաստանի անկախութեան հարցը այդ սեսակ ընթացքէ մը անցնելու իր այսօրուան հնարաւորութիւնով միայն կը դիմէ իր բնականոն զարգացումին ու ամբարցումին:

## ԴՐՕՇԱԿ

Զգացում, որ մէկ ազգի յատուկ չէ և օրէնքներ որ ամբողջ աշխարհէն ընդունուած են, ստեղծած են դրօշակը և սահմանած անոր դերն ու նշանակութիւնը:

Փորձել դուրս գալ այդ օրէնքներէն, փորձել վեր բարձրանալ աննոցմէ և քմահաճ, քմածին ու բռնադատ մեկնութիւններու տաւրկան դարձնել այդ դերն ու նշանակութիւնը՝ այնքան անիմաստ ու անկարելի աշխատութիւն է, որքան եթէ մարդ փորձէ... ցերեկը գիշերի փոխել և փոխադարձաբար, և կամ փորձէ գիտական վարկածներ ու ճշմարտութիւններ բանաստեղծական բացավառ թռիչքներու և երեւակայութիւններու խաղալիք դարձնել:

Դրօշակը գոյն է և նիւթ, ինչպէս աշխարհի շատ մը գոյնէրն ու նիւթերն են, բայց իր յարուցած խանդավառութեան և հպարտութեան զգացումները երեւան կուգան երբ գոյն և նիւթ իրարու մօտ կը բերուին, մասնաւոր ձեւ մը կը ստանան և կը խորհրդանշեն այն բաները, որ աշխարհի օրէնքներով ճանչցուած են:

Դրօշակը կը խորհրդանշանէ ազատութիւնը:

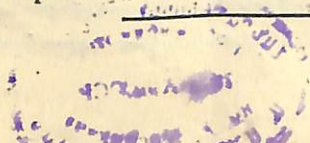
Կը խորհրդանշանէ հայրենիք:

Կը խորհրդանշանէ պետութեան իշխանութիւնը:

Կը խորհրդանշանէ այդ իշխանութիւնը սեփական հովին վրայ արժեքնող և պաշտպանող և ի հարկին պատեւրագ մղող բանակը և դուրսը՝ այդ պատական հեղինակութեան իրաւական նախադրումը:

Մարդ կ'ողբերուի, նոյնիսկ խելայեղութեան կը հասցնէ յաճախ իր ուրախութիւնը ի տես իր դրօշակին, որովհետեւ անոր գոյներուն մէջ կը տեսնէ ազատութիւնը, հայրենիքը, պետութիւնը, բանակը եւ միջազգային նախադրումը:

303-2002





Ջնջեցէք ատոնք և դրօշակը կը վերածուի դոյնի և նիւթի, որոնք կորսուած են աշխարհի դոյներուն և նիւթերուն մէջ, իրենց մասնաւոր ձեւն առնելէ տառջ : Հեռացուցէք դրօշակը այդ գաղափարներէն և իրականութենէն և դուք կ'ունենաք ձեր շատ սիրած մէկ էակին անշուշտ մարմինը ձեր աչքերուն տալեւ, բայց չէք լսեր անոր ձայնը, չէք տեսներ անոր ժպիտը, չէք զգար հոգեկան երանութիւնը, որ կենդանութենէն միայն կուգայ :

Դրօշակը կ'սկսի սահմանադրելին վրայէն, հաշակելու համար թէ այդ կէտէն կ'սկսի ազգային սեփականութիւնը : Կը շարունակուի երկրի մը ամբողջ տարածութեան վրայ, հաշակելու համար թէ հոն ապրող բազմութիւնները կը գտնուին անոր օրէնքներուն եւ անոր պաշտպանութեան տակ :

Դրօշակը դուրս կուգայ երկրի մը սահմաններէն, կ'երթայ ծովերու և ավերամասերու վրայ, կ'երթայ օտար ցամաքամասերու վրայ, իր հետ ստանկով այնքան մասը իր ներկայացուցած պետութեան հեղինակութիւններէն, որ միջազգային օրէնքներով ճանչցուած է : Մարդ ծովուն վրայ ճամբորդող նաւուն կայմէն իր դրօշակը տեսնելով՝ այդ իշխանութիւնը կը տեսնէ : Յամաքին վրայ չէնքի մը գտնութիւն ծածանող դրօշակը տեսնելով՝ գիտէ թէ այդ օտար հողին վրայ բարձրացող չէնքը ի՞ր տունն է, կրնայ ներս մտնել և դանդաղ այնքան պաշտպանութիւն, որ չհակասեր միջազգային օրէնքներուն :

Ջնջեցէք այդ գաղափարներն ու իրականութիւնները և ըսէք — սահմանադրուի չունինք, երկիր չունինք, բանակ չունինք, պետութիւն չունինք մեր հողին վրայ և օտար հողի վրայ չունինք այն չէնքը, որ պետութեան ներկայացուցչութիւնը կը բնորոշէ և նոյն ատեն պընդեցէք թէ դրօշակ ունինք, և դուք ամենէն մեծ ծաղի-

րանքին ու ծիծաղին առարկան կը դարձնէք խորհրդանշան մը, որ պէտք երբ լլար ամենէն մեծ գուրգուրանքին եւ երկիւղած յարգանքին արժանի նուիրակներու խմբին :

Չունինք, բայց պիտի աշխատինք, պիտի ճգնինք ունենալ, պիտի ըսէք. ա՛, բայց այդ բարբոսին ուրիշ բան է, այդ պարագային այլեւս պետական-ազգային դրօշակի խնդիր չկայ, այլ կայ «ազատագրական ձգտում»-ի հարց, որուն «դրօշակը» բարբոսին տարբեր է մտնուն համար պարագայի, մէկ ու անբաժան ազգային-պետական դրօշակէն :

Այդ պարագային այդ «դրօշակը» մասի մը, հատուածի մը խորհրդանշանն է, իր առաւելագոյն նշանակութեան մէջ, որովհետեւ իր խորհրդանշանած շարժումն ու ձգտումը հաստատական են : Մասն է միայն և ոչ թէ ամբողջութիւնը, որ կը յայտարարէ, թէ զեւ սահմանադրուի չկայ, պետութիւն չկայ, բանակ չկայ և մասը չկրնար, իրաւունք չունի իր այդ բացասական հաւատքին դիմակը պարտադրել ամբողջութեան :

Այդ պարագային պատմական այդ դրօշակը կը կողպառուի նոյնիսկ արտասահմանեան հայ կեանքի բացառիկ պայմաններուն մէջ իրականութեան և այդ պայմաններուն միջեւ փոխանորդութեան և կամուրջի դերը կատարելու պատկերներէն...

Դատողութեան այս բողմանիւն փորձաքորէն խուսափում չկայ : Դրօշակը մէկ նշանակութիւն ունի մարդ աշխարհին համար և պիտի ունենայ մէկ նշանակութիւն մեզ համար և կարելի չէ «ազգային դիմադրի» նման անխմստ բանաձեւերու և որոշ բառի մը արժարժած տարեկիցութեան մշուշէն երկրորդ նշանակութիւն մ'առեղծել իր համար :

Եւ դրօշակ մը կա՞մ գոյութիւն կ'ունենայ, կամ չունենար, ինչպէս անկախութիւն մը կա՞մ գոյութիւն ունի, կամ չունի «Ունինք»-ը որ հիմա չունենալ կը նշանակէ, առիթ, ցնծութեան, խանդավառութեան, տարեգործի առիթ չէ. կեանքին, գոյութեան տարեգործը կը ածեն ցնծութեամբ, հարստութեամբ. կորսուածին, մահուան յիշատակը և տարեգործը կը սգան տիրու-



թեամբ ու մորմոքով: «Պիտի ունենանք»ը որ դարձեալ հիմա չունենալ կը նշանակէ, ստեղծելու երդում մըն է, որուն համար ամենց ազատութեան դէմ կը ցցուի ուրիշներու քաղաքական դատաւութիւնը՝ հիմա գոյութիւն ունեցածին մասին:

Ու թող չըսուի, թէ ահա կը ճանչնան ուրիշներն ալ: Այո՛, կը ճանչնան այնպէս, ինչպէս... ասանակ սարինքէն ի վեր իր աշխատութիւնները դադարեցուցած եւ տուն վերադարձած Խաղաղութեան Խորհրդատուական մօս (??) հայկական դասը հետապնդող հայ պատմաբանները կը նանչնան: Քաղաքական երախտութեան չըջանն անցուցած ժողովուրդ մը պիտի կարմրէր իր միամտութեան որ արժէք կուտայ այդ տեսակ «ճանաչում» ներու և այդ տեսակ անտարբեր հանդուրժանքներու:

Ի զուր և մեղք է «գաւաթ մը ջուրի մէջ» այս ահաւելի փոթորիկը: Ի զուր է հայ քաղաքական հարցը և անոր ստորագիծները երկրէ երկիր պտտելու և իւրաքանչիւր երկրի բաղձանքներուն և արամադրութիւններուն համաձայն վճռելու քաղաքական տնօրինչութիւնը և տարկութիւնը: Մեր դրօշակի հարցն ալ պիտի յատմանայ այն բնական ու մարդկային օրէնքներէն, որոնց մէջէն անցած են ու կ'անցնին բոլոր ազգերու դրօշակները:

Աշխարհի մէջ ոչ մէկ իմաստակութիւն, ոչ մէկ ուժ կրնայ հողը, ժողովուրդը, պետութիւնը և դրօշակը — ինչ գոյն ալ ունենայ — բաժնել իրարմէ, որովհետեւ երբ թշնամի մը ներս խուժել փորձէ երկրէ մը, չի խուժեր գոյնին համար, այդ օրը իշխանութեան գլուխը զանազակ կառավարութեան դէմ, այլ կը խուժէ հող կորզելու, ժողովուրդը կոտորելու համար, և բանակ, ժողովուրդ, պետութիւն եւ դրօշակ անբաժան միաւորութեան մը պէս կը կանգնին այդ արշաւանքին դէմ:

Աշխարհը ուրիշ բացատրութիւն, ուրիշ օրէնք չունի դրօշակին համար: Մենք չենք կրնար ուրիշ օրէնք, ուրիշ բացատրութիւն ունենալ:

## ՅԱՆԹՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

Ներս մտնել այս նիւթէն կը պատճառէ կսկիծ մը. որ ոչ մէկ նիւթ պիտի կրնար պատճառել, ու տալիս ոչ միայն որովհետեւ պարտութեան դառն ու թունաւոր ջուրն ըմպած ենք գետերով, յաղթութեան զոլացուցիչ ու կենսատու կաթիլներուն դէմ, այլ որովհետեւ չենք զգացած պարտութեան ցուրտ այնպէս, ինչպէս պէտք է ու նախապայման է յաղթութիւն պատրաստելու համար:

Պարտութիւն տալն ազգ կրնա՞ն է: Չենք գիտեր թէ կա՞ն ազգ մը որուն պատմութեան անծանօթ ըլլայ այդ բառը: Բայց գիտենք, թէ գոնէ ժամանակակից ոչ մէկ ժողովուրդ այնքան յամառօքն մերժած է ճանչնալ — չչփոխել այդ բառը, աւանդ, ճաշակելուն հետ — պարտութիւնը, որքան մեր ժողովուրդը:

Հայ կեանքի այսօրուան սկզբնական յատակը տալ կը դանդաղ և այնքան յատմացած է այս վտանգաւոր երեւոյթը, որ այլեւս «պարտուած չենք» ըսելը քաջութեան, գլխադնութեան իմաստին բարձրացում է և հոն ուր պարտութիւնը այնքան ազդարար է, կարելի է խելայեղ ծափեր խլել «յաղթած ենք» ըսելով:

Ժողովուրդին տրամադրութիւնները և ոգին բարձրացնելու և հրահարելու ռազմավարութիւն: Բայց երբ ազգ մը պարտուած է, նախ կ'ստուգեն պարտութեան պատճառները և կ'աշխատին ջնջել զանոնք, և յետոյ երկարատեւ կազդուրումի և պատրաստութեան շրջանէն ետք, երբ յաղթութեան գետինը բաւական ամուր կ'զգան, այն ատեն միայն կը հնչեցնեն փողերը: Կռիւ, պատերազմ նպատակ չեն, ոչ ալ զգացումը միայն բաւական է այդ միջոցները արգարացնելու համար: Երբ



ազդ մը տառնց կը դիմէ անձնասպանութիւն կուրու-  
թիւնով:

Ի՞նչպէս վարած ենք մեր ժամանակակից պատմու-  
թեան կռիւները:

Առէ՛ք յեղափոխութեան շրջանը: Հարց չկայ յեղա-  
փոխութեան գոյութեան իրաւունքին մասին, որ ան-  
վիճելի է: Հարցն այն է, թէ ինչպէս արժեցւեցաւ,  
այդ իրաւունքը:

Քանի մը տարձանակ, քանի մը ռումբ տեղ մը, մէկ  
երկու կորուստ թշնամիէն, հազարներ մեզմէ — պար-  
տւած չենք...:

Պզտիկ խումբ մը, խիզախ, անձուէր ցոյց մը, ար-  
շաւանք մը ուրիշ տեղ, քանի մը կորուստ թշնամիէն,  
հարիւր հազարներ մեզմէ — պարտուած չենք...:

Ո՞վ է որ պիտի կանգնի և մտածէ, թէ նպատակը  
կանակը պատին տուած ամէն օր, ամէն ժամ («կռիւ») ի  
պատրանքը տալ չէ, այլ թէ ինչպէս ընել որ կորուստի  
այդ համեմատութիւնը փոխուի, քանի որ այդ կերպով  
միայն կ'իրագործուի նպատակը:

Ու եղաւ որ, Արեւմտեան Հայաստան տաքոյջութեամբ  
փճացուեցաւ խոտտոլանի՞լ պարտութիւն, ի՞նչ ամօթ,  
ի՞նչ վատութիւն և ստրկութիւն, ո՞վ ըլլան անձնու-  
րաց կարիճներու յիշատակն ու հերոսական դիմադրու-  
թեան ովախալին մէկ քանի դէպքերը կտորոտի և  
փճացումի ովկիանոսին մէջ: Ասանք բուսական չեն որ  
նոյնատեսակ («յեղափոխութիւն»)ը չարունակէ յոխորտալ,  
սպաւնալ, փառաւորութիւն և ծափեր խելի... արտասա-  
մանեան սրահներու մէջ և մամուլի էջերէն:

Ի՞նչ ազդուրացութիւն և վատութիւն կանգնիլ և  
մտածել, կանգնիլ և հաշուել թէ ինչո՞ւ պարտուեցանք,  
թէ ի՞նչպէս կրնայինք չպարտուիլ կամ նուազագոյն պար-  
տութիւնով դուրս գալ: Շատ շատ ներքի է «եթէ»-  
ներու վզին վաթթեւ ամբողջ մեղքը և չարունակել

ճամբան տնօրէնով, անդգամտ, «եթէ դային», «եթէ չի  
լքէին», «եթէ չի դաւաճանէին»...:

Եկաւ պետական շրջանը: Պարտուեցանք, կա՞րը  
տուինք, Ալէքսանդրաքօլի դաշնադի՞րը ստորագրեցինք:  
Ի՞նչ սրբապիղծ գողափար: Չպարտուեցանք, յաղթե-  
ցինք... յանձնելով. վկայ «եթէ»ները...: Եթէ չըլլար  
թուրք բանակը, եթէ չըլլային ռուսերը, վրացիները,  
հայ պոլշեւիկները, ինչո՞ւ պիտի ըլլար այդ յանձնումը,  
ուրեմն... յաղթական ենք: Վկայ ժողովուրդին գե-  
րայոյզ խանդավառութիւնը, վկայ անոր որոտանման  
ծափերը որ կը շրջապատեն ու կը դիմաւորեն խորճատ  
«յաղթական»ները...:

Եկաւ քաղաքացիական պատերազմի շրջանը: Պար-  
տուեցանք. ի՞նչ անորակելի և սրբապիղծ վերագրում:  
Եթէ Գարապէքի իրեն ուղղուած ուղերսոնքին պատուա-  
խանելով մեզի օգնութեան դար, եթէ ռուսեր չգային  
մեր դէմ, ի՞նչ գործ ունէինք որ Պարսկաստան անց-  
նէինք. կը կտտորէինք մնացած պոլշեւիկ հայերը և մեր  
ազատ իշխանութեան տակ կը սրահէինք Միացեալ,  
Անկախ մե՛ծ Հայաստանը...:

Պարտութիւն կը կոչէք ստիկա, ի՞նչ միամտութիւն:  
Չէ՞ք տեսներ թէ ժողովուրդը ինչպէս կը լեցնէ մեր  
սրահները և ցնծատօն կը կտտորէ «փետրուարեան յաղ-  
թութեան համար»:

Կռիւի (???) ոգին որ յամուած է մենաշնորհեալ ներ-  
կայացուցիչն ըլլալ հայ ժողովուրդին, այս երջանիկ  
մեկնութիւնը տուած է յաղթութեան և պարտութեան,  
մեկնութիւն որ ոչ միայն անցեալը կը դարձնէ անհու-  
նապէս աւելի մորմոքեցողիչ և կսկծալի, այլ պարտու-  
թեան հետ անքակտելի դաշինք մըն է գալիքին համար:

Որովհետեւ ո՞վ պիտի տարակուսի թէ յեղափոխական  
թէ պետական նոյն ձեւ մտածումն ու գործունէութիւնը  
պիտի յանգին նոյն արդիւնքին, վաղը, միւս օր, քանի



որ միշտ ալ այդ տեսակ «եթէ»ներ պիտի ցցուին այդ ճամբուն վրայ:

Յաղթութիւնը երգ, բաղձանք չէ, ոչ ալ հերոսութեան մասնակի ու պատահական զէպքերու գործ: Յաղթութիւնը կը պատրաստուի, և ի՞նչ համբերատար ու սրամաշիչ աշխատութիւններու և ի՞նչ տհաւի դժուարութիւններու յաղթահարելու գնով: Եւ անոր ճիւղ կը դրուի այն ցաւին ու ամօթին մէջ որ ազգ մը կ'ըզգայ իր կրած պարտութեան:

Մեր ժողովուրդը պիտի համոզուի, թէ անուշ կը հնչէ զիւցաղնալէպերու ընթերցումը, բայց թնդանօթներէն ու օգտնաւերէն արձակուած ռումբերն են որ լեռները կը դգրգացնեն և բանակներն են, բանակներն'րը, որ կը գրաւեն հակառակորդին գիրքերը: Պիտի համոզուի, թէ թերթերուն էջերէն և բեմերէն կ'այծկրտող շանթերը և գուռացող որսառնակները յաղթութիւն չեն պատրաստեր:

Պարտութիւնը յաղթութեան տեղ տանելու, անով սընտնելու և անուցանելու, անով ոգեւորուելու և փառաւորուելու ողբերգական զաւեշտը տեսած է շատ կրկար:

Կռիւի գաշտերէն հազարաւոր մզոն հեռուէն «հերոսութիւն խաղալու» թեթեւութեան դէմ զգոյցուած գանանքէն պիտի գրուի առաջին գիրը յաղթութեան պատրաստութեան:

Քաջութեան և վախկոտութեան, հայրենասիրութեան և հայրենուրացութեան խստապահանջ և ճշգրիտ գնահատութենէն պիտի գրուի յաջորդ գիրը, վերջ տալով հեռաւորին, անհասին կռնակէն առիւծ կարող ու մերձաւոր ամենափոքր ուժին առջև հայրենիք և ամէն իրական արժէք ու իրականութիւն ուրացող քաղաքական անանկութեան:



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0195134



ԳԻՆ 2 Էգ. դհ.  
2 Փրանկ  
10 սէնթ

Printed in Egypt by  
SAHAG - MESROB PRESS  
25, SHARIA TEWFIK, CAIRO.

523.1(47.925)

Ա - 95